

In de ban van kometen: de boodschappers van God en/of de voorbode van rampen en de dood?

Brabantse yeesten: Boek V, Kapittel X Van den derden Janne ende van den drie plaghen, vs. 783-787, 818-819 en 832-850.

Spiegel historiael. Vijfde Partie.: Boek VI, Kapittel XXIII Van ere sterren die men heet comata in Latijn, vs. 1577-1625;
Boek VI, Kapittel XXIV Van den dieren tide, ende van der groter sterfte, vs. 1659-1665;
Boek VI, Kapittel XXV Noch vander sterfte ende den dieren tide, vs. 1728-1746 en 1760-1775.

Een gedeelte van het Latijnse traktaat van Geoffrey of Meaux: *Latin treatises on comets between 1238 and 1368 A.D.*

Chronicon Tielense. II. Boek VI. Paragraaf 438 en 439

KATRIEN COENEN

Inleiding

De periode 1315-1316 werd gekenmerkt door een ongekende hongersnood, die veroorzaakt werd door de aanhoudende hevige regenval. Hierdoor verrotten de gewassen. Bijgevolg stegen de prijzen tot nooit eerder vertoonde hoogten. Deze gebeurtenis trof voornamelijk de armen, waarvan de meeste de hongersdood stierven. Door onder andere de uitgeputte toestand van de bevolking brak er een besmettelijke epidemie uit, waarbij veel mensen het leven lieten (Van Gijsen ter perse, 12). Volgens de geleerden en de kroniekschrijvers van die tijd werd deze miserabele periode aangekondigd door de verschijning van een komeet. Rond 21 december 1315 tot de eerste helft van maart 1316 was er namelijk aan de noordelijke sterrenhemel een komeet waar te nemen. Deze verschijning was niet alleen zichtbaar in Europa, maar ook in China. Zowel in Europa als in China werd hierover geschreven (Van Gijsen ter perse, 10-11). In onze regio gaan de overgeleverde volkstalige teksten terug op de geleerde, Latijnse traditie (Van Gijsen ter perse, 12-13).

Middelnederlandse kronieken

In deze paper ligt de focus op de verschijning van de komeet, de mogelijke betekenissen die eraan toegeschreven worden en welke voorspellingen uitgekomen zijn. Dit wordt besproken aan de hand van vier teksten. De eerste drie tekstfragmenten komen uit de Middelnederlandse kroniek *Brabantse yeesten* van Jan van Boendale. In de inleiding beweert hij dat God drie straffen over de zondige mensen heeft afgeroepen. Vervolgens gaat hij hier dieper op in. Eerst komt de zware regenval aan bod. Dan legt de Antwerpse schepenklerk uit dat het een zeer dure tijd is geworden om in te leven omdat de prijzen omhoog gegaan zijn. Hierdoor stierven ook vele arme mensen. Ten slotte zegt hij nog iets over de dodelijke epidemie. Hij eindigt dit kapittel met de mededeling dat kort daarvoor een komeet waargenomen werd. De beschrijving van 'plaghen' kadert trouwens in de intentie van de kroniekschrijvers, die de ondergang van de wereld willen schetsen. Het beeld dat ze schetsen is dus subjectief en aangepast aan hun beoogde opzet. Ze brengen geen "objectief-ware" geschiedenis naar voren (Kuys 1983, XXXIII).

Uit de voortzetting van de *Spiegel historiael* van Lodewijk van Velthem, zijn vier tekstfragmenten afkomstig. Hij wijdt drie kapitels aan de komeet en de gevolgen op aarde. Kapittel 13, 'Van ere sterren diemen heet Comata in latijn', gaat over de verschijning van de

komeet en de verschillende betekenissen die eraan toegekend kunnen worden. Hiervoor baseert hij zich op het traktaat van Geoffrey of Meaux. In het volgende kapittel, ‘Van den dieren tide, ende van der groter sterfte’, gaat hij dieper in op de erg dure tijd en de daaruit resulterende hongersnood die in het geval van de armen leidde tot de dood. Tot slot deelt hij in ‘Noch vander sterfte ende den dieren tide’ mee dat het ‘hete ongemac’, een epidemie die alle lagen van de bevolking trof, uitgebroken is en dat een zware regenval de reden is waarom het leven zo duur geworden was. Velthem werd trouwens ook geveld door deze ziekte, maar overleefde het nadat hij een smeekbede had gericht tot Maria om hem te genezen (Velthem Boek VIII, Van onser vrouwen miraculen, diesi an mi selven dede, vs. 1705-1790; zie ook de vertaling elders op de website).

Daarnaast is er nog een passage uit de *Chronicon Tielense*, de *Tielse kroniek*. De benaming van deze kroniek is enigszins misleidend. Het lijkt te suggereren dat het enkel over de geschiedenis in Tiel gaat, maar dit is niet het geval (Kuys 1983, XIII). Het is een wereldkroniek: het omvat een systematische, chronologische beschrijving van de mensheid sinds de Schepping tot en met verhalen over eigentijdse gebeurtenissen vanuit een christelijk perspectief, in dit geval (Kuys 1983, XIV). Ze dankt haar naam aan het feit dat het handschrift zeker al sinds de zestiende eeuw in Tiel berust. Het handschrift is niet in één bepaalde periode geschreven door één auteur, maar is een bundeling van drie op zichzelf staande teksten (Kuys 1983, XIII). Doordat de proloog ontbreekt, blijven we in het ongewisse over de beoogde opzet van de auteur (Kuys 1983, XXXIII). Volgens Coster is het mogelijk dat de vijftiende-eeuwse kroniekschrijver zich onder andere gebaseerd heeft op de voortzetting van de *Spiegel historiael* van Velthem wanneer hij het heeft over Brabantse feiten. Maar omdat er slechts sprake is van vage overeenkomsten is een rechtstreekse ontlening onwaarschijnlijk (Kuys 1983, XLVII en L). Ik heb enkel de Nederlandse vertaling van de tekst overgenomen uit *De Tielse kroniek: een geschiedenis van de Lage Landen van de Volksverhuizing tot het midden van de vijftiende eeuw, met een vervolg over de jaren 1552-1566*, omdat de originele tekst hierin ontbreekt. In dit werk baseert Kuys zich op het zesde en omvangrijkste boek van de vijftiende-eeuwse wereldkroniek dat door Van Leeuwen in 1789 in druk verschenen is (Kuys 1983, XIV-XV). De anonieme auteur vermeldt ook de ‘dood brengende pest’, de hongersnood en de dure tijd. Wat opvalt is dat de informatie heel feitelijk en zelfs zakelijk gepresenteerd wordt, in vergelijking met de twee andere Middelnederlandse kronieken. In de desbetreffende paragrafen besteedt hij geen aandacht aan de gevoelens en het leed van de bevolking, terwijl Boendale en Velthem dit wel doen (vgl. Van Gijsen ter perse, 11). Maar in enkele gevallen, vooral wanneer de auteur over zijn eigen tijd schrijft, wordt het verhaal zeer levendig verteld (Kuys 1983, XIV).

Latijns traktaat

Tot slot komt nog het Latijnse traktaat, waarop Velthem zich gebaseerd heeft, van de Engelse sterrenkundige Geoffrey of Meaux (ook gekend als Gaufroet van Meldes, Geoffroi de Meaux en Galfridus de Meldis of Meldensis) aan bod. Meaux was waarschijnlijk als meester in kunst en geneeskunde verbonden aan de universiteit van Parijs (Van Gijsen 1997, 38; Thorndike 1950, 208). Hij was een van de zes koninklijke artsen aan het Franse hof (Thorndike 1950, 208). Van 1325 tot 1345 was hij verbonden aan de universiteit van Oxford (Vander Linden 1906-1938, 215; zie ook Tanner 1798, 251). Hij heeft de komeet, die recht boven Parijs stond, geobserveerd in de Lichtstad tot 12 februari en heeft daarna zijn bevindingen neergeschreven (Van Gijsen ter perse, 11) tussen 12 februari en 13 maart 1316 (Van Gijsen 1997, 39). Besamusca denkt echter dat Meaux het traktaat in december 1315 geschreven heeft, maar hij deelt wel mee dat de datum onder voorbehoud is (Besamusca ter perse). Aangezien Velthem het zesde boek van de *Vifte Pertie* op 14 augustus 1316 afgerond heeft (Besamusca ter perse,

3; Sleiderink, Besamusca & Warnar ter perse, 4 en 9), rijst de vraag hoe hij zo snel in het bezit gekomen is van het traktaat. Tot nu toe blijft deze vraag onbeantwoord. Misschien heeft het te maken met het intellectuele milieu waarin hij zich ophield (zie voor meer informatie over het intellectuele milieu en zijn bronnen: Besamusca ter perse, 7).

Het traktaat van Meaux is een voorbeeld van een astrologische *iudicia*. Hierin werd aandacht besteed aan de specifieke betekenis en de te voorziene effecten van een bepaalde komeetverschijning en het kwam tot stand in geleerde en meestal universitaire kringen (Van Gijsen ter perse, 9). Meaux ondersteunt zijn bevindingen en uitspraken door zich te baseren op betrouwbare autoriteiten, zoals Aristoteles, en algemeen aanvaarde opvattingen. De autoriteiten zijn het er bijvoorbeeld over eens dat een komeetverschijning betekent dat er in de nabije toekomst iets zal gebeuren. Volgens Meaux kan voorkennis van op hand zijnde rampen voordelig zijn omwille van de mogelijke preventie. Hierna beschrijft hij de verschijning en de baan van de komeet. Zo komt hij tot het besluit dat het wel degelijk een komeet is en dat ze onder de categorie Pertica valt. Na deze uitleg bespreekt hij verschillende opvattingen over het ontstaan en de mogelijke gevolgen van kometen. Vervolgens gaat hij dieper in op de komeetverschijning van 1315-1316 (Van Gijsen ter perse, 10 en 38; Thorndike 1950, 208-214). Van dit traktaat heb ik 31 regels overgenomen. Hiervoor heb ik me gebaseerd op de derde bijlage van een artikel van Van Gijsen (Van Gijsen ter perse). Hierin heeft ze het 13de kapittel van Velthem overgenomen en daarnaast de Latijnse tekst van Meaux gezet. Eerst komt de vertaling van het Latijn naar het Nederlands aan bod. Ik wil hierbij Karel Cverle, leerkracht Latijn in BIM-SEM, heel erg bedanken voor zijn grote hulp bij de vertaling. Als in de vertaling een woord tussen aanhalingstekens staat, dan duidt dit op een onduidelijkheid in de Latijnse tekst. Bijgevolg is de bijhorende vertaling een suggestie. Daarna heb ik, vermits enige wijzigingen, de Middelnederlandse en Latijnse tekst naast elkaar gezet. Hierbij wil ik ook Annelies van Gijsen bedanken om me ‘Planeten, kometen en volksgezondheid.’ en ‘Lodewijk van Velthem and Geoffroi de Meaux on the Comet of 1315.’ te bezorgen.

Vertaling

1a) Fragment uit *Brabantse yeesten* van Jan van Boendale.

Boek V, Kapittel X, vs. 783-787.

Van den derden Janne ende van den drie plaghen	Over Jan III en de drie straffen die door God gezonden zijn
4 Int jaer Ons Heren, weet voerwaer, dertienhondert ende 15 jaer, doen begonsten die drie plaghen die men ewelic sal ghewaghen, die God sende den menschen jeghen.	In 1315 begonnen de drie straffen die God had afgeroepen over de mensen. Dit zal men zich eeuwig herinneren.

1b) Boek V, Kapittel X, vs. 818-819.

Dus wrac God Onse Here in ertrike des menschen sonden.	[Door een zware regenval en een dure tijd waardoor veel armen omkwamen van de honger en armoede] wreekte God de zonden van de mensen.
---	--

1c) Boek V, Kapittel X, vs. 832-850.

Men seide dat verstorven was	Het woord ging rond dat [maar liefst] een
------------------------------	---

van den volke dat derdendeel.
 Danse, spele, sanc, al riveel
 4 wart af gheleeght in desen daghen
 van anxste dat die liede saghen.
 Dat woert vant men nu waer,
 dat daer te voren menich jaer
 8 ghesproken was, heb ic vernomen,
 dat die tijt noch soude comen
 dat men in ertrike soude scouwen
 sonder bliscap bruden trouwen
 12 ende sonder seer ten liken gaen.

Dit sach men nu, al sonder waen.
 Ende onlanghe, eer dit ghevel,
 sach men die cometen fel
 16 in de lucht, die had den staert
 rechte staende noort-west waert.
 Die van naturen altoes bedieden
 doot van princen oft plaghen van lieden.

derde van de bevolking gestorven was [door de epidemie].
 Het dansen, het spelen, het zingen en al de feestelijkheden
 kwamen deze dagen in onbruik omwille van de angst die er heerste onder de bevolking.
 Ik heb vernomen dat men die uitspraak, die enkele jaren geleden verkondigd werd, nu geloofd, [namelijk] dat de tijd nog zou komen dat men op aarde zou meemaken dat bruiden zonder vreugde in het huwelijksbootje zouden stappen en zonder verdriet naar begrafenissen zouden gaan.
 Dit zagen de mensen nu, zonder twijfel, Niet lang, voor dit allemaal gebeurde, namen ze in de lucht een stralende komeet waar, waarvan de staart naar het noordwesten gericht was.
 Van nature uit kondigt dit altijd de dood van princen of door God gezonden straffen voor het volk aan.

2a) Fragmenten uit *Spiegel historiael. Vijfde Partie.* van Lodewijk van Velthem.
 Boek VI, Kapittel XXIII, vs. 1577-1625.

Van ere sterren die men heet comata in Latijn

Als men screef Ons Heren jaer dertienhondert ende 15, vorwaer,
 so sach men scinen herde verre
 4 in die locht een sterre,
 die men comate heet alsoe.
 Om Sent Thomaesdach aldoo sach mense wel openbaren.
 8 Hieraf seit, des sijt gewes,
 meester Gaufroet van Meldes:
 "Dat dese sterre, overmids haer rayen
 die si ute also ginc sprayen,
 12 dat dit betekent quaet bloet,
 dat in die wive wesen moet
 ende ongenatuerde colore met
 in menigen dan oec werd geset.
 16 Ende regneren sal, des sijt gewes,
 ende om dat trouwe nu niene es,
 no warheit, no gerechtichede.
 Ende oec, also die meestere mede
 20 secgen, bediet strijt groet,
 ende niemare oec albloet,
 ende wonderlike voretekine
 ende vrese in die liedekine
 24 ende verwandelinghe daernare
 van vele lieden openbare.

Over een ster die cometes genoemd wordt in het Latijn

De mensen konden in 1315, neem het aan voor waar, aan de hemel een ster, die men ook kent onder de benaming komeet, heel goed zien schitteren.
 In de periode rond Sint-Thomasdag, 21 december, was ze zichtbaar.
 Hierover zegt de geleerde Geoffrey of Meaux, met kennis van zaken, het volgende:
 "Door de stralen die deze ster uitzond krijgen de vrouwen slecht bloed en [zal] er ook opgemerkt worden dat veel mensen een onnatuurlijke kleur [en bijgevolg een onnatuurlijk karakter] krijgen.
 Deze ziekte zal overheersen, wees je er bewust van, omdat er nu geen vertrouwen waarheid en gerechtigheid meer is.
 Als bovendien ook [andere] geleerden zeggen dat het [kan] duiden op een grote oorlog, dan is het een duidelijke boodschap, [net zoals] de wonderlijke voortekens [waardoor] de armen bang [zullen] worden en de daaropvolgende openlijke uittocht van veel mensen.

Bedie si es in Mars teken nu,
 om dat sal dan sceden nu.
 28 Ende den mannen dit anegaen.

 Ende om dat haer was angestaen,
 so wilt men secgen dat
 dat bedieden soude noch bat
 32 in coninge ende in mogende met.
 Ende om dat Jupiter es geset
 in dat toecomen van hare
 daer si haer strect openbare,
 36 so betekent dit vord mere,
 dat sal enen groten here
 ofte vrouwe, bi redenen vorwaer,
 omdat Virgo oec es daer,
 40 ter doet comen oft aventuren
 sal groet wesen in haer geduren.”
 In gros geseget, alsict versta,
 so bediet dese comata
 44 grote slechtinge van heren
 ende stride groet, wilt men leren,
 ofte sterfte onder die liede.
 Oft honger mach si bedieden,
 48 oft coninc doet, wetet wel,
 oft tempeest groet ende fel.

Dit komt [enerzijds] omdat de komeet nu in
 het teken van de planeet Mars staat
 [en anderzijds] omdat ze nu zal uiteengaan.
 Deze [gebeurtenissen zullen] de mensen
 overkomen.
 Omdat [de planeet Jupiter] in de buurt was
 van de komeet beweert men ook dat
 het nog meer van toepassing kan zijn
 op koningen en machtigen.
 Omdat Jupiter zich bevindt op de plaats
 waar de naderende komeet
 zich duidelijk uitspreidt
 betekent dit in de praktijk
 dat een grote landsheer
 of landsvrouw,
 omdat [het sterrenbeeld] Maagd zich ook op
 die plaats bevindt, zal sterven of zal
 moeten standhouden in grootse gevaren.”
 Algemeen gezegd, als ik het goed begrepen
 heb, kan deze komeet
 veel conflicten onder landsheren die
 leiden tot een groot gevecht betekenen
 of een epidemie onder het volk.
 Ze kan ook een hongersnood voorspellen,
 de dood van een koning, wees ervan
 overtuigd, of verschrikkelijk onstuimig weer.

2b) Boek VI, Kapittel XXIV, vs. 1659-1665.

Van den dieren tide, ende van der groter sterfte

Nu was dit van enen dele
 wel een teken, als men spelt,
 dat men van der cometen telt
 4 want dit was so openbare
 Van den dieren tiden so sware.
 Dat men nie secgen en horde
 van selken tide, in waren worde.

Over de dure tijd en een ernstige epidemie

Nu waren [de prijsstijgingen] deels
 wel een teken dat
 [geleerden] aan kometen toeschrijven
 want iedereen werd getroffen
 in deze erg dure tijd.
 [Ik kan] naar waarheid zeggen dat zo'n dure
 tijd nog nooit is voorgevallen.

2c) Boek VI, Kapittel XXV, vs. 1728-1746.

Noch vander sterfte ende den dieren tide

Dus mach men secgen tesen male
 ende oec bedieden herde wale
 dat dit een swaer teken was
 4 van der cometen. Daer ic af las
 dat hier an haer bedieden fel
 in desen stride wel gevel.
 Twe poente hebwi nu vernomen,
 8 die swarlike sijn toe comen

 dat was die diertijt so groet

Nog meer over de epidemie en de dure tijd

Dus kan men dit keer stellen
 en ook een duidelijk standpunt innemen
 dat aan de verschijning van een komeet wel
 degelijk belang gehecht moet worden. Door
 deze feiten kon ik besluiten dat haar kwade
 betekenis in deze ramp juist uitviel.
 We hebben nu twee punten vernomen die deze
 ster, meer bepaald deze staartster, met
 zekerheid aankondigt.
 Want, overeenkomstig met haar voorspelling,

entie sterfte sonder genoet,

zijn deze punten op een bezwaarlijke wijze op ons afgekomen.

12 die dese sterre, dese comete
wel bediet, na haren behete.
Nu geviel oec in desen tijt
te meniger stat, des seker sijt,
dattie grote regen doe,
16 d'lant hadde geslegen alsoe,
daer die rocge gesait was
ende die tarwe, sijt seker das,
dat niet uut en conste comen.

Het eerste was een enorm dure tijt en het tweede was een nog nooit geziene epidemie. Nu was er in dezelfde periode in verschillende steden een zware regenval, die ook het platteland, waar de rogge en het tarwe gezaaid was, had getroffen, waardoor het graan niet meer kon uitkomen, wees ervan overtuigd.

2d) Boek VI, Kapittel XXV, vs. 1760-1775.

4 Dit was oec een poent mede
van derre cometen, wel gereede,
dat men van haer mach bedieden,
dat si tempeest geeft den lieden.
Want tempeest waest al, dat verstaet,
dier tijt ende weder quaet.
8 Ende dese 3 poente sijn gesciet
ten argesten al, ende anders niet.
Vele tribulationen waren nu
in vele landen, dat secgic u.

Nog een ander punt waarop deze komeet in de nabije toekomst kan duiden, is dat zij de voorbode is van slecht weer. Want [enige tijd later] was het een en al onstuimig weer, een dure tijt en een periode vol rampen en tegenspoed. Alleen deze drie punten zijn voorgevallen ten nadele van iedereen. Ik wil u nog vertellen dat de bevolking in verschillende landen vele kwellingen moest doorstaan.

12 Alle bliscap vergingen ter stede
ende die arme liede mede
haer ansichte worden, sonder waen,
so ontfermelike gedaen.
Also oft si doet hadden gewesen.
16 Ende lettel ontfermde iemen van desen.

[Hierdoor] verdween de vreugde als sneeuw voor de zon bij de stedelingen en ook het voorkomen van de arme mensen zag er deerniswekkend uit, twijfel hier niet aan. Het was precies alsof er geen leven meer zat in hen. Slechts een handvol mensen ontfermde zich over hen.

3) Een gedeelte van het Latijnse traktaat van Geoffrey of Meaux. Gijsen, A. van, 'Planeten, kometen en volksgezondheid.' Lezing Congres 'Genees- en heelkunde in de Nederlanden tot 1600', Koninklijke Academie voor de Geschiedenis van de Geneeskunde, Brussel, 20 maart 2004. In: *Handelingen van de etc.* (ter perse). Wie geïnteresseerd is in de hele tekst kan die terugvinden in: Thorndike, L., *Latin treatises on comets between 1238 and 1368 A.D.*, Chicago, 1950, p.210-214.

... stella comata que apparuit anno domini 1315
per dies aliquot ante festum beati Thome apostolic

... de staartster die verscheen in het jaar 1315 gedurende enkele dagen voor het feest van de gezegende apostel Thomas

Galfridus de Meldis...

Geoffrey of Meaux...

4 ... quod ista cometa
ratione sue "causi" et sui loci
signat sanguinem corruptum
et coleram innaturalem
8 in pluribus dominari,

... omdat die komeet op basis van de berekening van zijn "baan" en plaats aangeeft dat kwaad bloed en een onnatuurlijke kleur bij velen zal opkomen/heersen,

	propter quod dico quod erunt plures latrones	daarom beweert ik dat er meerdere "rovers"
	et plures dissensiones et quod fides, veritas et iustitia erunt rare.	en meerdere onenigheden zullen zijn en dat trouw, waarheid en rechtvaardigheid zeldzaam zullen zijn.
12	Item secundum auctores	Evenzo duidt [de komeet] volgens [andere] (geschied)schrijvers
	signat bella, proditioes, rumores mirabiles, "terrorum" in populo,	op oorlogen, verraad, ongelooflijke geruchten, "terreur" onder het volk,
16	motus sive iurgia,	"bewegingen"/oproer of ruzies.
	cuius causa est quia martialis est,	De oorzaak hiervan ligt in het feit dat [de komeet] in het teken van Mars staat
	et specialiter in hominibus et civitatibus	en vooral bij mensen en gemeenschappen
	quibus Mars et Virgo "dominantur" ...	waar Mars en de Maagd "heersen/vereerd worden"...
20	Item quia cum Iove fuit iuncta,	Omdat [de komeet] ook aan Jupiter is gelinkt
	dico secundum auctores	beweert ik dat volgens [nog andere] (geschied)schrijvers
	quod magna pars sue significationis erit in regibus et potentibus.	een groot deel van zijn betekenis bij koningen en machtigen zal liggen.
24	Ergo cum Iupiter esset in "oppositio sue domus"	Omdat Jupiter dus ("hier is iets mis mee")
	privatus omni sua dignitate et aptus ad "retrogradandum", dico quod	berooft van al zijn waardigheid en geschikt op "terug te keren" zeg ik dat
28	"ipsis aut unum magnorum vel magne rationis virginis mortem prognosticat aut infortunium manifestum."	("hier klopt de zin grammaticaal helemaal niet meer")

Van ere sterren die men heet comata in Latijn

Galfridus de Meldis

	Als men screef Ons Heren jaer dertienhondert ende 15, vorwaer, so sach men scinen herde verre	
4	in die locht een sterre, die men comate heet alsoe. Om Sent Thomaesdach aldoe sach mense wel openbaren.	<i>... stella comata que apparuit anno domini 1315 per dies aliquot ante festum beati Thome apostoli</i>
8	Hieraf seit, des sijt gewes, meester Gaufroet van Meldes: "Dat dese sterre, overmids haer rayen die si ute also ginc sprayen, dat dit betekent quaet bloet, dat in die wive wesen moet ende ongenatuerde colore met in menigen dan oec werd geset.	<i>Galfridus de Meldis... ... quod ista cometa ratione sue causi et sui loci signat sanguinem corruptum</i>
12	dat dit betekent quaet bloet, dat in die wive wesen moet ende ongenatuerde colore met in menigen dan oec werd geset.	<i>et coleram innaturalem in pluribus dominari,</i>
16	Ende regneren sal, des sijt gewes, ende om dat trouwe nu niene es,	<i>propter quod dico quod erunt plures latrones et plures dissensiones</i>

no warheit, no gerechtichede.
 Ende oec, also die meestere mede
 20 secgen, bediet strijt groet,
 ende niemare oec alboet,
 ende wonderlike voretekine
 24 ende vrese in die liedekine
 ende verwandelinghe daernare
 van vele lieden openbare.
 Bedie si es in Mars teken nu,
 om dat sal dan sceden nu.
 28 Ende den mannen dit anegaen.
 Ende om dat haer was angestaen,
 so wilt men secgen dat
 dat bedieden soude noch bat
 32 in coninge ende in mogende met.
 Ende om dat Jupiter es geset
 in dat toecomen van hare
 daer si haer strect openbare,
 36 so betekent dit vord mere,
 dat sal enen groten here
 ofte vrouwe, bi redenen vorwaer,
 omdat Virgo oec es daer,
 40 ter doet comen, oft aventuren
 sal groet wesen in haer geduren.”
 In gros geseget, alsict versta,
 so bediet dese comata
 44 grote slechtinge van heren
 ende stride groet, wilt men leren,
 ofte sterfte onder die liede.
 Oft hunger mach si bedieden,
 48 oft coninc doet, wetet wel,
 oft tempeest groet ende fel.

*et quod fides, veritas et iustitia erunt rare.
 Item secundum auctores
 signat bella,
 prodiones,
 rumores mirabiles,
 terrorum in populo,
 motus sive iurgia,*

*cuius causa est quia martialis est,
 et specialiter in hominibus et civitatibus
 quibus Mars et Virgo dominantur...*

*Item quia cum Iove fuit iuncta,
 dico secundum auctores
 quod magna pars sue significationis
 erit in regibus et potentibus.
 Ergo cum Iupiter esset in oppositio sue domus
 privatus omni sua dignitate
 et aptus ad retrogradandum,
 dico quod
 ipsis aut unum magnorum
 vel magne rationis virginis
 mortem prognosticat
 aut infortunium manifestum.*

4) Chronicon Tielense. II. Boek VI. Paragraaf 438 en 439. In *De Tielse kroniek: een geschiedenis van de Lage Landen van de Volksverhuizing tot het midden van de vijftiende eeuw, met een vervolg over de jaren 1552-1566*. vindt men deze vertaling terug op pagina 101.

(Paragraaf 438)

Er verscheen in 1314 een lichtende komeet;
 het was een voorteken van toekomstige rampspoed,
 want de dood brengende pest stak de kop op
 4 en een ernstige hongersnood greep om zich heen.

(Paragraaf 439)

In 1315 was er een groot tekort aan graan
 zoals niet eerder was voorgekomen
 en volgde er een ernstige hongersnood,
 4 zodat zeer veel mensen kadavers van besmette dieren
 en net als rundvee rauw gras aten.
 Er kwamen veel paupers van de honger om,
 want een malder tarwe kostte zes Tourse ponden,
 8 een malder rogge vijf pond,
 een malder gerst drie pond

en een malder haver twee pond van voornoemde geldsoort.

Bijlage

De onderstaande lijst bevat alle afwijkingen van de desbetreffende fragmenten uit de *Brabantse yeesten* zoals die in de kritische editie van Willems 1839-1869 is overgenomen. Het bevat ook het notenapparaat zoals die in de editie van Willems 1839-1869 voorkomt.

- 5,785 *plaghen* i.p.v. *plaghen*,
- 5,787 *ieghen*. i.p.v. *ieghen*:
- 5,819 *sonden*. i.p.v. *sonden*,
- 5,832 *verstorven* i.p.v. *gestorven* in het handschrift Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 19607 (roepnaam: 'hs. Van den Damme') en in het handschrift Brussel, Koninklijke Bibliotheek, IV 684-685 (roepnaam: 'hs. Affligem').
- 5,834 *riveel* i.p.v. *feestelyk vermaek*
- 5,835 *daghen* i.p.v. *daghen*,
- 5,839 *vernomen*, i.p.v. *vernomen*:
- 5,842 *trouwen* i.p.v. *trouwen*,
- 5,843 *sonder seer* i.p.v. *sericheit* of *sonder rou* in Brussel, Koninklijke Bibliotheek, IV 684-685 (roepnaam: 'hs. Affligem')
- gaen*. i.p.v. *gaen*:
- 5,848 *waert*. i.p.v. *waert*,
- 5,850 *princen* i.p.v. *princen*,

De onderstaande lijst bevat alle afwijkingen van de desbetreffende fragmenten uit de *Spiegel historiael. Vijfde Partie*. zoals die in de kritische editie van Vander Linden e.a. 1906-1938 is overgeleverd. Het bevat ook het notenapparaat zoals die in de editie van Vander Linden e.a. 1906-1938 voorkomt.

- 6,1578 *15*, i.p.v. *15*
- 6,1580 *locht* i.p.v. *locht*,
- 6,1586 *Gaufroet van Meldes* i.p.v. *Galfrid[us] Meldensis*
- 6,1589 *wive* i.p.v. *u* ; *V = vive*
moet i.p.v. *moet*,
- 6,1590 *ongenatuerte* i.p.v. *ongenatuurt* i.p.v. *in genatuerte*
- 6,1591 *geset*. i.p.v. *geset*,
- 6,1594 *warheit* i.p.v. *w'heit*
- 6,1598 *voretekine* i.p.v. *vore te kinne*
voretekin(n)e i.p.v. *voretekin(n)e*,
- 6,1599 *liedekin(n)e* i.p.v. *liedekin(n)e*.
- 6,1603 *nu*. i.p.v. *nu*
- 6,1604 *anegaen* i.p.v. *avegaen*
- 6,1610 *hare* i.p.v. *hare*,
- 6,1616 *comen* i.p.v. *comen*,
- 6,1618 *geseget* i.p.v. *seget*
- 6,1622 *liede*. i.p.v. *liede*,
- 6,1661 *telt* i.p.v. *tel*
telt i.p.v. *telt*,
- 6,1663 *dieren* i.p.v. *diere* i.p.v. *drien*
sware. i.p.v. *sware*,
- 6,1728 *male* i.p.v. *male*,

6,1729 *wale* i.p.v. *wale*,
6,1731 *cometen.* i.p.v. *cometen*,
 Daer i.p.v. *daer*
 las i.p.v. *las*,
6,1735 *comen* i.p.v. *comen*,
6,1736 *groet* i.p.v. *groet*,
6,1741 *tijt* i.p.v. *tijt*,
6,1743 *doe*, i.p.v. *doe*
6,1765 *tijt* i.p.v. *tijt*,
 quaet. i.p.v. *quaet*,
6,1770 *stede* i.p.v. *stede*,
6,1773 *gedaen.* i.p.v. *gedaen*,
6,1774 *gewesen.* i.p.v. *gewesen*,
6,1775 *desen.* i.p.v. *desen*;

Naschrift

De twee heersende opvattingen over kometen

Van in de Oudheid tot drie tot vier eeuwen geleden was men ervan overtuigd dat er een relatie bestond tussen de positie en de bewegingen van de planeten, sterren en hemelsferen enerzijds en de gebeurtenissen op aarde anderzijds. Men geloofde dat “Wat beneden is, is als wat boven is, en wat boven is, is als wat beneden is...” Dit houdt dus in dat er een nauwe en interactieve relatie bestaat tussen de kosmos en de mens, de maatschappij en de wereld. Aan de hand van de bewegingen van de planeten, sterren en hemelen werden onder andere jaarvoorspellingen gemaakt (Van Gijsen ter perse, 1 en 13).

Kometen zijn eigenlijk nog een geval apart. Hieraan werd ook een voorspellende betekenis toegeschreven, maar hun verschijning in het bovenmaanse was onvoorspelbaar (Van Gijsen ter perse, 2 en Van Gijsen 1993, 70). Daarom werd aan hen een bijzondere en bovennatuurlijke betekenis toegekend (Van Gijsen ter perse, 8). Zo beschouwde Damascenus (8ste eeuw) kometen als voortekens, die onmiddellijk op goddelijk bevel te voorschijn kwamen en verdwenen (Van Gijsen 1993, 70). Van oudsher werden kometen dus, samen met aardbevingen en andere onvoorspelbare hemelverschijnselen, opgevat als een waarschuwend voorteken van hogerhand, met de bedoeling om zondige mensen terug op het rechte pad te brengen. Wanneer ze de waarschuwing naast zich neerlegden of hun gedrag niet voldoende bijstuurden, volgde de aangekondigde straf, die meestal dood en verderf ten gevolge van oorlog, pest en/of hongersnood inhield (Van Gijsen ter perse, 8).

Deze opvatting werd verwerkt in de *Brabantse yeesten* van Jan van Boendale. Eerst was er een komeet verschenen, waarschijnlijk door het toedoen van God. Zijn tussenkomst wordt hier echter niet expliciet vermeld. Volgens Boendale kondigt een komeet de dood van prinses of (door God gezonden) straffen aan (Boendale vs. 5,846-5,850). Maar omdat de mensen nog altijd zondigden (Boendale vs. 5,818-5,819) strafte God hen driemaal (Boendale vs. 5,785). Eerst vond er een zware regenval plaats die maar liefst een jaar lang duurde. Hierdoor werd bijna de hele oogst vernield (Boendale vs. 5,788-5,792). Nadien volgde een zeer dure tijd, waardoor veel armen omkwamen van honger en armoede (Boendale vs. 5,793-5,817). Tot slot stierf een derde van de bevolking aan de gevolgen van een epidemie (Boendale vs. 5,821-5,833). De dood en het verderf zijn alom aanwezig.

Maar er was ook een alternatieve verklaring voor het ontstaan van kometen. In deze visie werd het ontstaan verklaard vanuit de invloed van de planeten (Van Gijsen ter perse, 9). Meestal speelde de vurige planeet Mars een belangrijke rol in dit atmosferisch verschijnsel. Afhankelijk van de plaats en de bewegingsrichting van de komeet konden ook andere

planeten genoemd worden. Deze visie gaat terug tot Aristoteles (Van Gijsen 1993, 70). Omdat kometen op onvoorspelbare momenten verschenen kunnen ze onmogelijk in het bovenmaanse aanwezig zijn, meent Aristoteles. Want dit deel van de kosmos is eeuwig, en dus niet aan bederf en verandering onderhevig. Bijgevolg komen ze voor onder de maan, in de atmosfeer van de aarde. Aristoteles rekent kometen dus bij meteorologische verschijnselen (Van Gijsen ter perse, 9 en vgl. Van Gijsen 1993, 70). Deze verklaring werd algemeen aanvaard en is dan ook terug te vinden in vele Middeleeuwse teksten (Van Gijsen 1993, 70).

Bij Meaux en bijgevolg ook bij Velthem, omdat hij zich gebaseerd heeft op Meaux, is er helemaal geen sprake meer van een bovennatuurlijk verschijnsel. Zij vertrekken dus vanuit de idee van planeetinvloed. Volgens Meaux is de planeet Mars de hoofdoorzaak van het ontstaan van de komeet in 1315 omdat Mars retrograde was (zich achterwaarts bewoog) en omdat Mars zich in het teken van de Leeuw bevond in oppositie met Saturnus en Waterman. Daar komt nog bij dat de staart van de komeet altijd in de richting van Mars wees. De komeet bevond zich bovendien in het teken Maagd maar zeer noordelijk, en bewoog zich van tussen de Kleine Beer en Draco naar Kassiopeia. Tot slot bevond Jupiter zich ook in Maagd (Van Gijsen ter perse, 10-11; Thorndike 1950, 208-209). Op basis van het vertaalde fragmentje blijkt dat de komeet in het teken van Mars staat en dat ze ook gelinkt wordt aan Jupiter.

Velthem besteedt eigenlijk geen aandacht aan de baan van de komeet en de plaatsing van de planeten en sterrenbeelden. Hij vermeldt slechts Mars (Velthem vs. 6,1602), Jupiter (Velthem vs. 6,1609) en Maagd (Velthem vs. 6,1615) terloops om de mogelijke manifestaties van de komeetverschijning kracht bij te zetten. Omdat de komeet in Mars staat, kan er een oorlog uitbreken (Velthem vs. 6,1596 en 6,1602). Omdat de komeet ook in Jupiter staat, kan een vorst sterven of een moeilijke tijd tegemoet gaan (Velthem vs. 6,1609 en 6,1613 en 6,1616-6,1617). Want Jupiter, en ook de zon, staan voor vorsten en adellijke personen (Van Gijsen ter perse, 4). Hetzelfde geldt voor een landsvrouw omdat Maagd ook in de buurt is (Velthem vs. 6,1614-6,1615). Want het teken Virgo/Maagd, en ook Venus, worden met vrouwen in verband gebracht (Van Gijsen ter perse, 5). Zo wil hij de indruk scheppen dat wat hij beweert wel degelijk wetenschappelijk gefundeerd is, maar hij blijft zeer vaag (zie ook Van Gijsen ter perse, 11; vgl. Besamusca ter perse, 4). Die vaagheid is ook terug te vinden als hij beweert dat 'ook andere geleerden zeggen dat het duidt op oorlog' (Velthem vs. 6,1595-6,1596). Wie de 'andere geleerden' zijn blijft in het midden en bijgevolg kunnen we zijn bronnen niet raadplegen, buiten Meaux. Maar Meaux spreekt niet over 'andere geleerden' maar wel over 'andere (geschied)schrijvers'. Toch een klein verschil in connotatie voor de hedendaagse lezer. Misschien niet in die tijd.

De voorspellingen

Volgens Meaux zouden de gevolgen van de komeetverschijning vooral merkbaar zijn in de noordelijkste streken van de bewoonde wereld en zouden ze minstens twee jaar duren (Van Gijsen ter perse, 11). Boendale vermeldt dat de 'plaghen' twee à drie jaar geduurd hebben: de regenval begon in de maand mei van 1316 en duurde een jaar lang, in hetzelfde jaar volgde de enorm dure tijd en daarna brak er gedurende een jaar een zeer ernstige epidemie uit (Boendale vs. 5,788-5,790; 5,793-5,794; 5,821-5,822). Maar bij Velthem speelt alles zich af in een periode van een negental maanden. De eerste tijdsaanduiding die hij geeft is Allerheiligen in 1315 (Velthem vs. 6,1629). Omstreeks deze periode begon de dure tijd (Velthem vs. 6,1628). De laatste tijdsaanduiding is de zomer van 1316, en een tijdje erna (Velthem vs. 6,1680-6,1681).

Meaux denkt dat vooral vorsten en machtigen zullen getroffen worden omwille van de zwakke positie van Jupiter. De lagere klassen zullen ongehoorzaam en opstandig worden omdat er een oppositie is tussen Mars en Saturnus. De positie van de komeet in Maagd

kondigt 'kwaadaardigheid in kooplieden; koorts, pleuritis (longvliesontsteking) en longaandoeningen onder de mensen; flatulentie en puisten bij vrouwen, en risico's voor zwangeren, tenzij ze erg goed oppassen' aan (Van Gijsen ter perse, 11; vgl. Thorndike 1950, 210-214). Doordat vrouwen "lichter bloed" hebben dan mannen zijn ze vatbaarder voor de negatieve invloed van kometen (Vander Linden 1906-1938, 215; Velthem vs. 6,1588-6,1589). Ten slotte voorspelt hij nog een storm, aardbevingen, verlies van rijkdom en ballingschap. De bronnen waarop hij een beroep deed, gaven aan dat er ook gevreesd moest worden voor een hongersnood. Maar op basis van zijn berekeningen van de constellatie bij de komende jaaringang (op 13 maart 1316) was hij er gerust in dat dit niet zou gebeuren (Van Gijsen ter perse, 11; vgl. Thorndike 1950, 210-214). Maar hier sloeg hij de bal compleet mis.

Van Gijsen vindt dat Velthem in zijn voorstelling van de feiten zijn tekst aangepast heeft aan een ongeleerd publiek (vgl. Sleiderink, Besamusca & Warnar ter perse, 4). Hij neemt enkel, vermits adaptaties, de eigenlijke voorspelling van Meaux over. (Van Gijsen ter perse, 11). Velthem is met andere woorden heel selectief te werk gegaan omdat hij ten eerste enkel de voorspelling overneemt en ten tweede omdat hij zelfs daarin bepaalde consequenties links laat liggen. Dit wordt zeer duidelijk als alle mogelijke gevolgen die deze komeetverschijning kan betekenen volgens Meaux op een rijtje worden gezet en dan wordt vergeleken met de gevolgen die Velthem vermeldt. Voor de mogelijke manifestaties op aarde in de ogen van Meaux verwijs ik naar bovenstaande alinea. Volgens Velthem kan een komeet nog maar vijf dingen betekenen: ernstige conflicten tussen vorsten die uitmonden in een oorlog, een epidemie waarbij veel mensen omkomen, een hongersnood, het overlijden van een koning of verschrikkelijk onstuimig weer (Velthem vs. 6,1619-6,1625). Bij hem is er nog maar een fractie terug te vinden van het hele gamma aan mogelijke consequenties. Bij Boendale worden trouwens slechts twee mogelijke gevolgen vermeld: de dood van prinsen en (door God gezonden) straffen, wat ruim geïnterpreteerd kan worden aangezien een straf zich op verschillende manieren kan manifesteren (Boendale vs. 5,850). In de *Chronicon Tielense* staat dat de komeet in 1314 verschenen is, in plaats van 1315, en dat ze 'een voorteken was van toekomstige rampspoed', met name 'de dood brengende pest (...) en een ernstige hongersnood' in 1315 die veroorzaakt werd door een tekort aan graan waardoor de prijzen de hoogte gingen en veel 'paupers omkwamen van de honger' (Kuys 1983, 101).

Hoe komt het dat Velthem de mogelijke manifestaties gereduceerd heeft naar vijf? Dit kan eenvoudig verklaard worden door het feit dat Velthems tekst na de feiten geschreven is. Hij heeft dus zijn 'verhaal' aangepast aan wat er in de werkelijkheid allemaal voorgevallen is na de verschijning van de komeet, terwijl Meaux' traktaat tijdens de verschijning geschreven is (vgl. Van Gijsen ter perse, 11). Zoals ik in de inleiding gezegd heb, gaat kapittel 14 van de *Spiegel historiael* over de dure tijd en de daaruit volgende hongersnood. Doordat de armen door de stijgende prijzen geen voedsel kunnen kopen stierven ze de hongersdood. Boendale vermeldt trouwens ook dat de armen stierven door armoede en honger. In kapittel 15 wordt er meegedeeld dat er een epidemie uitgebroken is en dat de zware regenval de reden is waarom het leven zo duur geworden is. Hij gaat in het tweede en derde kapittel dus niet enkel in op de hongersnood en de epidemie zoals Van Gijsen beweert (Van Gijsen ter perse, 12). Af en toe wordt zijn uitleg onderbroken om er nadrukkelijk op te wijzen dat deze gevolgen al aangekondigd waren door de komeetverschijning (Velthem vs. 6,1626-6,1628; 6,1660-6,1663; 6,1730-6,1733; 6,1734-6,1739 en 6,1760-6,1767; zie ook Van Gijsen ter perse, 12). Door deze herhalingen lijkt hij te willen benadrukken dat wat hij eerder gezegd heeft wel degelijk correct en betrouwbaar is omdat de voorspellingen van de autoriteiten, Meaux en 'andere geleerden', uitgekomen zijn. Maar niet alle voorspellingen zijn uitgekomen, namelijk de conflicten die zouden uitmonden in een oorlog en de dood van een koning. In kapittel 14 en 15 komt hij hier niet meer op terug. Waarom kiest hij er dan voor om deze twee voorspellingen toch te vermelden en te linken aan respectievelijk Mars en Jupiter en andere te

negeren? Hij introduceert wel een nieuw mogelijk gevolg, meerbepaald de dure tijd, die dan de rechtstreekse aanleiding vormt voor de hongersnood en onrechtstreeks voor de epidemie. Dit verklaart dan ook denk ik waarom de dure tijd een teken is dat slechts deels toe te schrijven is aan een komeet (Velthem vs. 6,1659-6,1661).

Velthem heeft zich op verschillende geleerde, Latijnse bronnen gebaseerd (Besamusca ter perse, 8). Eén van deze bronnen is dus het traktaat van Meaux. In boek V beweert Velthem dat zijn vertaling van *Interpretatio in Jeremian prophetam* betrouwbaar is: *So wildic dat boec wel vortbringen / Daert latijn in es gestaen, Ende wilt hem proeven daer in saen* (Velthem vs. 7,2471-7,2473). Zijn bewering kan als bluff opgevat worden, maar er schuilt waarschijnlijk wel een kern van waarheid in (Besamusca ter perse, 12). Zo zou kunnen afgeleid worden dat al zijn vertalingen uit het Latijn betrouwbaar zijn, en dus ook het traktaat van Meaux. Maar daar wringt het schoentje. Volgens Van Gijsen is het een helder traktaat en heeft Velthem de voorspelling bijna woord voor woord overgenomen (Van Gijsen ter perse 38). Maar Cverle, een latinist, heeft opgemerkt dat er een aantal moeilijkheden in de Latijnse tekst zitten, die in zijn ogen veroorzaakt zijn door schrijffouten, grammaticale fouten en neologismen die in het klassieke Latijn nog niet bestonden. Daardoor is de brontekst dan ook moeilijk te vertalen. Waarschijnlijk heeft Velthem dan ook problemen ondervonden om deze tekst in het Middelnederlands om te zetten, tenzij het Latijn zo geëvolueerd is dat die fouten gangbaar waren. Als hij dergelijke problemen ondervonden heeft dan moest hij tijdens het vertalen keuzes maken, creatief met de brontekst omspringen en kan hij gemakkelijk iets fout geïnterpreteerd hebben. In dit opzicht is zijn vertaling niet “slordig” en is zijn kennis van het Latijn niet zo gebrekkig (Sleiderink, Besamusca & Warnar ter perse, 16 en 19; vgl. De Vries & Verwijs 1861-1879, XXV).

Een hedendaagse kijk op kometen

Vandaag de dag worden kometen niet meer gezien als een teken van God die ons duidelijk wil maken dat we ons leven moeten beteren of dat we anders gestraft zullen worden of dat er een onheilspellende periode zal aanbreken. Algemeen gezien worden kometen niet langer meer geassocieerd met bijgeloof. Maar er is een zeer omstreden hypothese van Fred Hoyle, een zeer gerespecteerd sterrenkundige omdat hij aangetoond heeft dat de chemische elementen niet in de Oerknal kunnen ontstaan zijn, maar wel in ontploffende sterren, en Chandra Wickramasinghe, een astronoom. Hun theorie houdt onder andere in dat een komeet ziekten kan veroorzaken. In een komeet zouden primitieve levende wezens, waaronder bacteriën en virussen, zitten, die het leven op aarde gebracht hebben en ook verantwoordelijk zijn voor epidemieën (Dooren 1985, 75 en 78). Omdat op een gegeven moment een komeet, of de uitgestoten stofdeeltjes ervan, in contact kwamen met de aarde en enkele primitieve wezens deze gebeurtenis overleefden kon de evolutie beginnen. Hierdoor kan ook aangenomen worden dat er nog steeds microben op aarde vallen en bijgevolg nog ziekten veroorzaken. Ze verwijzen naar enkele epidemieën om hun theorie kracht bij te zetten. Zo was er op 30 juni 1918 een komeetinslag in Siberië en brak er ongeveer tegelijkertijd op verschillende plekken een kwaadaardige griep epidemie uit (Dooren 1985, 79). Het groeide uit tot een wereldwijde epidemie, de Spaanse griep, die twee jaar duurde en 20 tot 100 miljoen mensen lieten het leven. Maar er bestaan wel verschillende theorieën over de oorsprong van het virus (http://nl.wikipedia.org/wiki/Spaanse_griep). Ze vermelden ook een epidemie die Athene trof in 429 voor Christus. Thucydides beschreef de symptomen in detail, maar ze komen met geen enkele bekende ziekte overeen. Hoyle en Wickramasinghe besluiten dat het een eenmalige komeet betreft (Dooren 1985, 79). Veel wetenschappers hechten geen geloof aan de theorie van de levende kometen, ook panspermia theorie genoemd, en stellen die dan ook sterk in vraag. Maar onjuistheden op fundamentele punten zijn nog niet aangetoond (Dooren 1985,

75-76 en 79). De Deep Impact missie van 2005 naar een komeet heeft de panspermia theorie versterkt. Binnenin de komeet zijn klei, organische moleculen en water gevonden. Deze elementen zijn noodzakelijk om leven tot stand te brengen. Het is dus meer dan waarschijnlijk dat het leven in de ruimte ontstaan is en niet op aarde, besluit Wickramasinghe (http://www.loraco.nl/artikel/nieuwe_aanwijzingen_gevonden_dat_leven_ontstaan_is_in_het_heelal_sid-14-495.htm). Misschien was de idee dat kometen epidemieën met zich meebrengen dan toch niet zo'n "dom bijgeloof" van de middeleeuwen?

De fascinatie van mensen en schrijvers voor kometen is niet iets dat typerend is voor de Oudheid en de Middeleeuwen. Zelfs vandaag de dag worden auteurs nog geïnspireerd door dit eeuwenoude natuurverschijnsel. Zo lukt de verschijning van een komeet in het stripalbum 'De komeet van de tijd' van Tome & Janry in de reeks over Robbedoes en Kwabbernoot grootse avonturen uit. Een voorouder van hun gemeenschappelijke vriend, de graaf van Rommelgem, reisde door de tijd met een zelfgemaakt ruimteschip en belandt in de tuin van de graaf. Dit was mogelijk doordat een bepaalde komeet zich om de tweehonderd jaar in de nabijheid van de aarde bevindt. Op dit moment zorgt ze gedurende enkele dagen voor een tijdsverschuiving, die zich uit in een storm. Gedurende deze periode kan iemand, als hij de juiste uitrusting heeft, van de ene tijdszone naar de andere zwerven, zowel naar de toekomst als naar het verleden. Ver gezocht? Niet als er twee dingen gecombineerd worden die tot de verbeelding van mensen spreken. Zelfs de overtuigingen in de Oudheid en de Middeleeuwen over kometen komen bij ons misschien zelfs ver gezocht of gek of belachelijk over, maar als er rekening gehouden wordt met hun wereldbeeld dan passen de puzzelstukjes in elkaar. Kometen laten een diepe indruk na en zullen dan ook waarschijnlijk altijd tot de verbeelding blijven spreken van vele mensen en aanleiding geven tot al dan niet onderbouwde wetenschappelijke theorieën.

Bibliografie

- Akker, Dries van den, 'Thomas Apostel', in: *Heiligen-3s*. URL: [http://www.heiligen-3s.nl/heiligen/07/03/07-03-0100-Thomas-Apostel\(Didymus\).php?EA=12](http://www.heiligen-3s.nl/heiligen/07/03/07-03-0100-Thomas-Apostel(Didymus).php?EA=12) [21/05/1999]
- Besamusca, B., 'Het bibliografisch ganzenbord van Lodewijk van Velthem', in: Sleiderink, Besamusca & Warnar. (ter perse)
- Dooren, P. van, *Halley. Komeet op komst*. Tiel, 1985.
- Gijzen, A. van, 'De Vierde Martijn en de komeet van 1299', in: *In de zevende hemel; Opstellen voor P.E.L. Verkuyl over literatuur en kosmos*. Red. H. van Dijk, M.A. Schenkeveld- van der Dussen en J.M.J. Sicking. Groningen, 1993, p. 68-74.
- Gijzen, A. van, 'Lodewijk van Velthem and Geoffroi de Meaux on the Comet of 1315', in: *Conference "The Medieval Chronicle [...]"*. Summaries. Utrecht, 13-16 July 1996, p. 38-39. [Utrecht, 1997.]
- Gijzen, A. van, 'Planeten, kometen en volksgezondheid' Lezing Congres 'Genees- en heilkunde in de Nederlanden tot 1600', Koninklijke Academie voor de Geschiedenis van de Geneeskunde, Brussel, 20 maart 2004, in: *Handelingen van de etc.* (ter perse)
- Kuys, J., *De Tielse kroniek: een geschiedenis van de Lage Landen van de Volksverhuizing tot het midden van de vijftiende eeuw, met een vervolg over de jaren 1552-1566*. Amsterdam, 1983.
- Loraco, 'Nieuwe aanwijzingen gevonden dat het leven ontstaan is in het heelal', in: *Loraco*. URL: http://www.loraco.nl/artikel/nieuwe_aanwijzingen_gevonden_dat_leven_ontstaan_is_in_het_heelal_sid-14-495.htm [15/08/2007]

Sleiderink, Besamusca & Warnar. (ter perse)

‘Spaanse griep’, in: Wikipedia. URL: http://nl.wikipedia.org/wiki/Spaanse_griep.

Tanner, T., *Bibliotheca Britannico-Hibernica*. 1798.

Thorndike, L., *Latin treatises on comets between 1238 and 1368 A.D.*. Chicago, 1950.

Tome & Janry, *De komeet van de tijd*. Brussel, 1986.

Vander Linden, H., *Lodewijk Van Velthem's Voortzetting van den Spiegel historiael 1248-1316*. Brussel, 1906-1938.

Willems, J.F., *De Brabantsche Yeesten, of Rymkronyk van Braband*. Brussel, 1839-1869.